

A TRANZMEDIÁLIS GYERMEKKULTÚRA

Kimberley Reynolds: *Children's Literature. A Very Short Introduction*

■ Ha megkérdezzük a „szakértőket” (könyv-forgalmazók, pedagógusok, szülők), hogy voltaképpen mi is az a gyermekirodalom, bizonyára fejtörés nélkül tudni fogják a választ: gyermekirodalom az, amit gyermekek számára írnak, a célközönség igényeinek megfelelően tördelt, illusztrált formában forgalmaznak sokszor szakosodott könyvkiadók, és amit a könyvesboltokban a „gyermekkönyvek” felirat alatt megtalálhatunk.

Ha kicsit közelebbről vizsgáljuk meg a dolgot, máris bonyolulttá válik a meghatározás, és sokasodnak a kérdőjelek. A célovasók kora szerint beszélhetünk gyermekirodalomról, kamaszokról, fiatal felnőtteknek szánt könyvekről, „ifjúsági irodalomról”. Az olvasók neme szerinti különbségtétel indokoltnak tűnik az ifjúsági irodalom körén belül, de ma már az óvodás, kisiskolás korra megkülönböztethetők a specifikusan lányoknak vagy fiúknak szánt könyvek. A pónis, hercegnős mesék rózsaszín borítóval, „lányos dizájnban”, az autós, sárkányos mesék „fiús” színekben és dizájnban kerülnek a polcokra.

Más esztétikai, etikai, pedagógiai, narratológiai stb. szempontok szerint vizsgálható az illusztrációcentrikus, olvasni még nem tudó kisgyerekek vagy olvasással ismerkedő kisiskolásnak szánt, illetve az olvasó kamasznak, serdülőnek a kezébe adott „irodalom”. Bizonyos munkák, például Gulliver vagy Robinson Crusoe története, az Ezeregyéjszaka meséi, Jókai regényei ma gyermek-/ifjúsági irodalomnak számítanak, holott eredetileg felnőtt közönségnek íródtak. Hogyan változik, milyen szerepet tölt be a sokszor egyszerűsített nyelvű, vágott, szerkesztett szöveg? A közelmúlt egyik látványos jelensége az eredetileg ifjúsági irodalomnak szánt szövegek hatalmas sikere felnőtt olvasóközönség körében. J. K. Rowling Harry Potter-sorozatát, valamint a Twilight Sagát felnőttek is falták, Mark Haddonból az autista fiú elbeszélésében elhangzó történet (*A kutya különös esete az éjszakában*) nyomán vált népszerű angol ifjúsági íróból nemzetközileg elismert író. A

kulturális „elhülyülés” jele lenne az ifjúsági irodalom sikere felnőtt olvasók körében, vagy a határok elmosódásának, a gyermekirodalom felértékelődésének jele?

Az, hogy mit olvasnak a gyermekek, fiatalok, amióta létezik gyermekirodalom, mindig is elsősorban etikai, pedagógiai szempontból volt társadalmilag fontos kérdés, a mai közbeszédben is elsősorban az az aggodalom dominál, hogy vajon mit és hogyan tanulhatnak egy adott könyvből a kis-korú olvasók. Az esztétikai szempontok kevésbé hangsúlyosak, bár az utóbbi évtizedekben (főleg írók hatására) elhangzik az is, hogy esztétikai szempontból nem lehet különbséget tenni gyermek- és felnőttirodalom között. Németh László Tolsztojt olvastatott lányaival, és úgy vélte, a szöveg ereje, szépsége képes áthidalni azt a távolságot, amely a szöveg megértéséhez szükséges információk és a gyermekolvasó tudása közt van. Másokat (érthetően) sokkal jobban foglalkoztatott a szöveg által kínált információ maga. Ennek elsősorban az az oka, hogy a gyermekirodalom gyakran didaktikai-pedagógiai szempontból kerül tárgyalásra. Annak minden formáját akkulturációs irodalomnak tekintjük, a párszavas leprelléktől a középiskolás házi olvasmányokig mindegyik a jövődéli felnőtt szerepkörére készíti fel olvasóját, arról beszél, hogy milyen normák és értékrendek alapján működik a társadalom.

Kimberley Reynolds könyvecskéjének legnagyobb erénye, hogy röviden összefoglalja azokat a megközelítési módokat, amelyek a fentiekén kívül alkalmazhatóak a gyermekirodalom vizsgálatára. A kötet példanyaga elsősorban angol, illetve amerikai eredetű, egyes eredetileg más (pl. német, francia, olasz) nyelven írott munkák csak akkor kerülnek említésre, amikor azok angol nyelvű fordítása részévé vált az angolszász kulturális hagyománynak. A szerző tisztában van azzal, hogy ez bizonyos értelemben „homályban hagy más kulturális hagyományokat, aminthogy azt is, hogy milyen mértékben gazdagították a nyugati gyermekirodalmat a világ más tájairól származó törté-

netek, szereplők, írók és illusztrátorok”. (4.) Ugyanakkor annak is tudatában van, hogy már a jelenkori globalizáció előtt, a kiterjedt angol gyarmatosításnak, misszionárius tevékenységnek köszönhetően meglehetősen hasonló olvasmányok kerültek gyerekekhez, s így a gyermekirodalom angol–amerikai megközelítése számos más „nemzeti” gyermekirodalommal mutat hasonlóságot.

A könyvecske első fejezete az angol nyelvű gyermekirodalom vázlatos története Ezópus fabuláinak Caxton által fordított és nyomtatott 1484-es változatától a kortárs multimédiás termékekig, ugyanakkor felvázolja a gyermekirodalom kialakulásának társadalmi hátterét is. Felhívja a figyelmet arra, hogy már a tizenkilencedik században (amely sokak szerint az angol nyelvű gyermekirodalom „aranykorának” számít) megjelent a korosztályok közti „átolvasás” napjainkban észlelt jelensége, ahogy a célközönség neme szerint elkülönülő gyermekirodalmi alműfajok is. Lewis Carroll Alice-történetei vagy Mark Twain regényeinek nagy része egyformán sikeresnek bizonyult a felnőtt és a gyermekolvasók körében. Politikusok, közéleti szereplők sora jegyezte fel emlékirataiban, hogy milyen sokat tanultak fizikáról, természetrajzról, történelemtől az olvasóféle, kamaszolásokról, szánt, fiú főhőssel rendelkező kalandregényekből, mint pl. Stevenson *Kincses szigete*. Ezekkel párhuzamosan jelentek meg a tizenkilencedik századi könyvpiacra a lányoknak szánt regények, amelyekben az egzotikus helyszínek és kalandok hiányoztak ugyan, de olyan nemcsak bájos, hanem határozott és a maguk cselekvési körében meglehetősen kreatívnak, újítónak bizonyuló hősnőket rajzoltak meg, akik képesek érvényesíteni akaratukat és akár szembe is szállni a társadalmi normákkal. Reynolds Johanna Spyri *Heidi*-jától eredeztetni ezeket a lányfigurákat, és jelzi, hogy (bizonyára nem véletlenül) amerikai írónők bizonyultak a legsikeresebbnek ebben a műfajban. Louisa May Alcott *Kisasszonyok*, Eleanor H. Porter *Az élet játéka* című munkáját vagy Lucy Maud Montgomery Anne-sorozatát a magyar olvasóközönség több évtizedes késéssel, időnként csak azok 1980-as, '90-es években történt megfilmesítése után ismerte meg, nem csoda, hogy az ezekkel nagyjából egy idős, lányregény-etalonnak számító Tutsek Anna-féle Cilikét teljesen más fából faragták.

A könyvecske második, legterjedelmesebb fejezete ahhoz kínál fogódzókat, hogy miért és főleg milyen módszerekkel érdemes gyermekirodalommal foglalkozni.

A gyermekirodalom tanulmányozása alkalmas adhat saját korábbi olvasói élmünkkel

való találkozásra, olvasatok összevetésére, egy adott közösség múltjának, különféle ideológiai változásoknak tanulmányozására, de akár annak vizsgálatára is, hogy hogyan jönnek létre és hogyan változnak egy adott időpontban a társadalmi együttélés szabályai.

Noha a gyermekirodalom teoretikusai maguk is ugyanazokat a kritikai és elméleti megközelítéseket használják, amelyekkel az irodalmárok általában dolgozni szoktak, az általuk elemzett szövegek retorikai felépítésének, a célközönségnek és nem utolsósorban a gyermekirodalom grafikai hagyományainak köszönhetően sokszor módosítják, gazdagíthatják is azokat. Egyes megközelítések elsősorban a szövegek célzott közönségére, a gyermekolvasóra fókuszálnak, mások a gyermekkor vizsgálatával függnek össze, ismét mások pedig kép és szöveg interakciójára figyelnek. A szövegelemzésnél kézenfekvő nyelvi, narratológiai, stilisztikai megközelítések mellett Reynolds pszichoanalitikus elméleteket (Bettelheimtől Freudon és Jungon át Lacanig terjedően), gender alapú, történeti és posztkolonialis megközelítéseket és azok jellemzőit ismerteti. Külön csoportját alkotják a megközelítési módszereknek a gyermekorientált elméletek, amelyek az *écriture féminine* tetelezéséhez hasonlóan működnek. A gyermekolvasót, aki a felnőtthez hasonlóan képes arra, hogy kritika-ílag viszonyuljon az olvasottakhoz, a szöveg más elemei ragadják meg, mint a felnőtt olvasót. Feltételezhetően a fiatal s így kevesebb olvasási stratégiával rendelkező olvasó sokkal intenzívebben beleéli magát a szövegbe, gyakorlatilag önmagát olvassa.

Ennek tudatában válik különösen fontossá a kortárs gyermekolvasmányok világa, amely immár radikálisan különbözik a korábbiakétól. A mai gyermek ugyanazzal az irodalmi szöveggel több médiumon keresztül találkozhat, a Rómeó és Júlia (nem gyermekirodalomnak szánt) történetével a fiatal olvasó találkozhat a színpadon és könyvön kívül számos megfilmesítésben, képregényben, interaktív CD-ken, játékprogramokon keresztül, és felidézheti óvodáskori emlékeit, amikor Shakespeare története egy olyan rajzfilm-adaptációban jelent meg, amelynek fehér és fekete fókák a hősei. Nemcsak a fiatal olvasó, de a gyermekirodalom tanulmányozása is érzékenyebb a technikai és mediális változásokra, mint a felnőtt irodalom. Míg a felnőtteknek szánt szövegek új média eszköztárára vagy különféle médiumok számára kidolgozott változatait ritkán tekintik önállóan vizsgálendő anyagnak, addig a gyermekirodalom kutatói számára ezek szerves részei a kutatásnak. Egy olyan

iPad változatra kidolgozott *Aliz Csodaországban* például, ahol a főszereplő érintésre változtatja méreteit, amelyhez interaktív játékok csatlakoznak, amelyekben az olvasónak lehetősége van változtatni a cselekményen, tovább- és átírni azt, nyilván arra késztet, hogy teljesen más értelemben beszéljünk arról, hogy mi a szöveg, és hogyan olvasunk.

A gyermekirodalom jövőbeli alakulását némi óvatos mérlegeléssel a transztextuális világban látja Kimberley Reynolds, abban, ahogy a számítógépes játékok és a klasszikus fikció világa összeolvad. Azok számára, akik a számítógépes játékokban az ifjúság megrontóját és az olvasás fő ellenfelét látják, meggyőzően érvel azzal, hogy ezek a médium jellemzőinek köszönhetően milyen szövegértési készségek elsajátítását könnyítik meg. Az avatarok cseréje például segíti a különböző nézőpontból történő narráció megértését, a kitérők és az idősíkváltások közti összefüggések és ezek narrációban betöltött szerepének megértését például megkönnyíti az a sok játékban létező elem, amikor egy hyperlink nyomán jelen időben le-

het eljátszani egy olyan történetet, amely a teljes történet egy korábban rejtett elemét világítja meg.

T. S. Eliot úgy vélte, hogy felnőtt fejfel gyermekirodalmat olvasni a visszafejlődés jele, a gyermekirodalom önmagában nem léven egyéb, mint afféle könnyített edzőpálya a majdani fajsúlyos olvasmányok előtt. Kimberley Reynolds könyve azt látszik felvillantani, hogy a gyermekirodalom milyen önmagából fakadó, a felnőtt olvasó számára élményt, az irodalomkutató számára releváns kutatási témát biztosító értékekkel bír.

Ha marad hiányérzet az olvasóban, az abból fakad, hogy a könyv az, amit a cím ígér, „a very short introduction” vagyis „nagyon rövid bevezető”, s így a felvillantott témák kidolgozására, alapos bemutatására nincs lehetőség. Felkínál viszont számos fogódzót ahhoz, hogy hogyan érdemes megírni a (magyar vagy más) gyermekirodalom történeteit, hogyan lehet felnőtt nyelven beszélni a gyermekirodalomról, hogy milyen értelmezői útvonalak vagy csupán ösvények nyílnak a transzmediális szövegvilág dzsungelében.

Vallasek Júlia

MERRE, MAGYAR GYERMEKKULTÚRA?

Szávai Ilona: *Boldog kútásók és állványozók avagy merre, magyar gyermekkultúra?*

■ Szávai Ilona legújabb könyvét ismeretlen ismerősként üdvözölhetjük a könyvpiacon, hiszen a *Fordulópont* tematikus számaiban már találkozhattunk egyes írásaival. A hat fejezet mindegyike egy-egy téma köré szerveződik: *Tévé előtt védtelenül*, *Mindennapi agresszió*, *Bensőséges közbeszéd*, *A fecskék visszatérnek a szalmaszálhoz*, *Csodakazetta*, *A gyermek a tét*, az egyes fejezeteknek pedig a tematikához kapcsolódó alpontjai vannak. A fejezetépítő szövegek műfajilag a kisesszéhez állnak közel: felvillantanak egy-egy témát, kérdést, majd egy logikai struktúra mentén kifejtik azt. Az esszé természetétől nem idegen eljárás, hogy a szerző néha képekkel érzékeltet fontos tartalmakat. Például a *Kinek a dolga a gyermekek életre nevelése?* című esszében egy gyermekrajz leírását találjuk: két nagy elefánt ormányán egyensúlyoz egy kislányt. Kérdések sorozata fogal-

mazódik meg a szerzőben a képről, illetve a kislány sorsáról. A szerző legfőbb erénye a kérdve kifejtő módszer, a címben megjelölt alapkérdés kifejtése közben további kérdéseket fogalmaz meg, így szólítva meg az olvasót, így téve interaktívá az olvasást. Összeségében és részleteiben is megnyilvánulnak a szerkesztő és szerző begyakorolt erényei, a formai-logikai egység a könyv felépítésében, a gyermekkultúra lényegének felmutatásában.

A könyv vizsgálatának tárgya a gyermekkultúra, és szerzője mindvégig igyekszik megőrizni bensőséges kapcsolatát a választott témával. Nem tekinti csupán vizsgálati tárgynak, nem törekszik távolságtartásra az elmélet és a tárgy között. A gyermeket nem csupán a teória felől közelíti meg, igyekszik megőrizni a természetes kontextust, a termékeny pragmatizmust. Számára a gyermek-